

MEDBORGARENGAGEMANG I HEMBEREDSKAP I KAMPAJ- OCH KRISTIDER

MATS ERIKSSON OCH THOMAS DENK

Sammanfattning

Under sista åren har samhällets insatser för att informera och motivera invånarna i Sverige till hemberedskap intensifierats. Men vilka medborgare är det som engagerar sig och som väljer att ”lyssna” till de statliga kampanjerna? Resultaten i detta kapitel av den nationella SOM-undersökningen visar att många lyssnar, intresserar och engagerar sig i linje med statens önsknings. Men alla lyder förstås inte myndigheterna blint, åtminstone inte när det kommer till att se om sin fysiska hemberedskap. När det gäller nivån på engagemanget hos olika medborgargrupper kvarstår – eller möjligen förstärks – klassiska klyftor kopplade till social bakgrund, men också beroende på sådant som graden av politiskt engagemang, tillit till andra människor samt exempelvis förtroendet för myndigheter. De individer som ofta bedöms ha bättre förutsättningar i grunden för att möta samhällskriser utan samhällets hjälp, är också de som visar de jämförelsevis högsta engagemangsnivåerna i den statliga hemberedskapsdiskursen, i de oroliga kampanj- och kristiderna.¹

Arbetet med att informera och motivera invånarna i Sverige till ökad beredskap och eget ansvarstagande inför kriser och krig har intensifierats. Sedan år 2017 har krisberedskapsveckan arrangerats årligen av MSB, till stöd för bland annat svenska kommuners arbete med att öka kunskapen om, och engagemanget för, krisberedskapsfrågor bland landets invånare. År 2018 återupplivades broschyren *Om krisen eller kriget kommer* vilken skickades till alla hushåll i Sverige.

En annan del i myndighetsarbetet med att höja hemmens och medborgarnas beredskap har skett i frivilliga försvarsorganisationer (FFO:s) och studieförbunds regi. Genom kurser och möten sprids myndighetsbudskapet om behovet av hemberedskap och säkerhet i hemmen. Under de sista åren, i kölvattnet av pandemi, klimatrelaterade kriser samt Rysslands fullskaliga anfallskrig i Ukraina har hemberedskap blivit ett vanligt tema i medier och nyhetsrapportering. Under pandemin – samt efter att kriget inleddes – har även en rad olika kampanjaktiviteter riktade till allmänheten genomförts.

Hushålls- och hemberedskapskonceptet kopplas ofta samman med tillgång till materiella saker som mat, flaskvatten, ficklampor, batteridrivna radioapparater och att ha kontanter för att klara flera dagars självförsörjning, exempelvis i en

”krislåda” (Kvarnlöf, 2020). Det kommunikativa upplägget i samhällskampanjerna följer i stort den internationella forskningens generella råd. Hemberedskapskampanjer och aktiviteter ska enligt dessa råd kortfattat beskrivet innehålla en mix av (1) *aktiverande budskap* vilka uppmärksammar invånarna på risker och hot som exempelvis potentiella samhällseffekter av stormar, bränder, krig och smittor, samt (2) *vägledande och instruerande budskap* som ska skapa känsla av kapabilitet hos individen genom instruktioner om vad denne förhållandevis enkelt kan göra på egen hand för att skydda sig (se exempelvis Adame, 2018; Frisby m.fl., 2013; Johansson & Sandstig, 2023). Även den sociala tilliten och det sociala kapitalet saluförs emellertid alltmer som en viktig komponent i individens och samhällets förberedelse och beredskap inför kriser och katastrofer. Detta syns både i forskningen om kris- och katastrofberedskap (se exempelvis Meyer, 2018), i svenska policydokument (Ds 2023:34), men också i kampanj- och utbildningsaktiviteter som exempelvis MSB:s beredskapsvecka 2020 då temat var ”omtanke” och i ABF:s utbildningskoncept ”Preppa tillsammans”. Kampanjbudskapen som ska verka för ett ”socialt kitt” handlar ofta, kort beskrivet, om att vi medborgare ska lära känna varandra, odla vår tilltro till varandra samt till myndigheter, och på så sätt skapa beredskap för att tillsammans möta samhällskriser.

Studier visar emellertid att beredskapskampanjer engagerar fler välutbildade och redan samhällsengagerade medborgare med god ekonomi. Korrelationen är även tydlig när det kommer till samhällsaktiviteter som strävar efter att skapa en engagerande dialog kring krisberedskapsfrågor (Abunyewah m.fl., 2020; Höppner m.fl., 2012). Annan forskning har påvisat att intresset för säkerhets- och beredskapsfrågor och viljan att skydda sig ökar med stigande ålder, åtminstone i Sverige (Enander, 2018). Det finns även studier som pekar mot att kvinnor och män engagerar sig i olika typer av beredskap och skyddsaktiviteter. Mulilis (1999) visade exempelvis att kvinnor var involverade i flera beredskapsaktiviteter än män, särskilt när det gäller aktiviteter som sker i hemmet. Svenska studier visar dessutom att de som bor på landsbygden är mer medvetna och bättre förberedda för kriser än de med urban livsstil (Guldåker, 2009; Kvarnlöf, 2020). På landsbygden känner människor också ett starkare personligt ansvar för egenberedskap, på grund av sina erfarenheter och frustration över låga servicenivåer (Heidenström & Kvarnlöf, 2018; Kvarnlöf & Wall, 2020).

Andra studier kopplar samman engagemang i egenberedskap och ”prepping” med fenomenet survivalism, det vill säga ett förlorat förtroende för statens och samhällets förmågor. En survivalist utmärks allra främst av sin individualistiska hållning vilket gör att de själva – eller ibland i grupp med likasinnade – försöker bygga egen skyddsförmåga för de systemhot och scenarier de själva identifierat och målat upp (Mills, 2019). I andra studier (Paton, 2007) förutsätts dock tvärt emot ett hög förtroende till myndigheter vara ett grundelement för att individen överhuvudtaget ska lyssna till och ta till sig samhällsbudskap om preventivt beteende. Prepping-

kulturen anses dock ha ”mjuknat” under senare år och ”prepping” betraktas nu mer som en hobby och något man sysslar med när vi köper lite extra förnödenheter i livsmedelsbutiken än för att själva bidra till krisberedskapsförmågan.

I detta kapitel undersöker vi svenskarnas engagemang i hemberedskap – i rådande tider präglade av både kriser och krigshot, men också av ivriga samhällskampanjer som propagerar för ökad egenberedskap bland medborgarna. En viktig följdfråga i kapitlet är vilka medborgarna synes vara som engagerar sig och som väljer att ”lyssna” och vara lyhörda för de statliga kampanjerna?

Att mäta medborgarengagemang i kampanj- och kristider

Flera undersökningar har redan visat om och hur svenskarna praktiserat hemberedskap under senare år. Mätningarna undersöker sådant som om medborgarna vidtagit lämpliga åtgärder för att kunna klara av olika typer av kriser, samt hur de skattar sin förmåga att klara sig själva. I en FOI-rapport konstaterar Wedebrand och Andersson (2023) exempelvis att fler medborgare under sista åren försökt göra sig bättre förberedda, men att åtgärderna ändå inte motsvaras av vad som egentligen behövs för att klara sig utan tillförsel av vatten, mat och värme i ett framtida längre krisläge. De konstaterar att hushållens vätskehållning är ett större bekymmer, än exempelvis mathållningen.

I denna studie ställer vi inte medborgarnas praktiserande av hemberedskap i huvudsakligt fokus, utan mer graden av *engagemang* och *genomslag för hemberedskapsfrågan bland svenskarna*, i rådande kampanj- och kristider. Engagemanget undersökte vi här genom att ställa sju olika frågor (se tabell 1) i den nationella SOM-undersökningen 2023. Frågorna rörde vilka hemberedskapsrelaterade ”aktiviteter” (från att bland annat uppmärksamma frågan, söka egen information, diskutera frågan och möjligen slutligen sett om sin hemberedskap) som respondenterna genomfört efter inledningen av kriget i Ukraina. Respondenterna i vår undersökning fick välja på svarsalternativen *Ja* eller *Nej* på respektive fråga. De sju olika valbara aktiviteterna motsvarar olika grader/nivåer av engagemang i hemberedskap, designade utifrån tidigare forskning om effekter av informations- och kommunikationsinsatser och individers engagemang i beredskapsfrågor (se exempelvis Ryan m.fl., 2020).

Engagemanget i hemberedskap

Resultaten visar att många svenskar har utvecklat ett engagemang i hemberedskapsfrågan i kölvattnet av de oroliga tiderna, nya säkerhetshot och de intensiva samhällskampanjerna (se tabell 1). En betydande majoritet av respondenterna uppger att de har uppmärksammat nyheter om hemberedskap (73 procent) samt själva funderat över sin hemberedskap för att klara sig utan samhällets hjälp i en

vecka (68 procent). En majoritet av respondenterna uppger också att de mer explicit aktiverat sig och läst MSB-broschyren *Om kriget eller krisen kommer* (62 procent) efter att kriget inleddes i Ukraina. Att en myndighetsbroschyr som funnits i fem år plötsligt ”plockas fram” (analogt eller digitalt) och återanvänds av en så stor andel av befolkningen, bör betraktas som nästintill unikt samt ett tecken på att hemberedskapsfrågan tagits på rejält allvar sedan starten av kriget i Ukraina. En lika stor andel av respondenterna har deltagit i samtal och diskussioner om hemberedskap med människor i sin omgivning (61 procent). Att hemberedskapsfrågan engagerat och förmodligen varit ett ganska vanligt samtalsämne kring exempelvis lunch- och fikabord i Sverige efter att kriget inleddes i Ukraina, är uppenbart. Drygt en tredjedel av respondenterna uppger även att de själva sökt information om hemberedskap (36 procent). Relativt många har också valt att införskaffa speciella prylar för att förbättra sin hemberedskap (39 procent). Den siffran är hög om vi exempelvis jämför med en fyra år gammal effektmätning av broschyren *Om krisen eller kriget kommer*. Där svarade 22 procent av svenskarna att de hade genomfört något för att stärka sin hemberedskap inför kriser och krig sedan de fick broschyren (MSB, 2019).

Tabell 1 *Frekvens av respektive hemberedskapsaktivitet, 2023 (procent)*

Hemberedskapsaktivitet	Ja	Nej	Antal
Uppmärksammat nyheter om hemberedskap	73	27	1 714
Funderat över din hemberedskap för klara dig utan samhälls hjälps i en vecka	68	32	1 716
Läst MSB-broschyren "Om krisen eller kriget kommer"	62	38	1 712
Diskuterat hemberedskap med människor i din omgivning	61	39	1 712
Medvetet införskaffat prylar för att förbättra din hemberedskap	39	61	1 703
Själv sökt efter information om hemberedskap	36	64	1 711
Deltagit i någon form av utbildning eller arrangemang om hemberedskap	5	95	1 713

Kommentar: Frågan löd *Har du efter att kriget i Ukraina inleddes i februari 2022... följt av de sju aktiviteterna som visas i tabellen. Svartalternativen framgår av tabellen. Procentbasen utgörs av samtliga som besvarade enkäten där frågan ingick. Totalt ingick 1 703–1 706 respondenter i analysen.*

Viktigt att notera är ändå att det är en majoritet (61 procent) av respondenterna som inte valt att medvetet skaffa några hemberedskapsprylar. Trots kristider som borde motivera till ökad egenberedskap samt flera samhällskampanjaktiviteter så väljer ändå en majoritet att inte se om sin prylorienterade hemberedskap. Är

detta överraskande? Nej, mönstret känns igen från tidigare studier av olika typer av riskkommunikation bedriven av myndigheter. Även om individen – indirekt eller direkt – nås av samhällsbudskapen och kanske till och med förändrat sin inställning och attityd till de påvisade riskerna och hoten, så vidtar denne ändå inte myndigheternas föreslagna skydds beteende. Det ges en rad förklaringar till bristen på dylikt agerande inom riskkommunikationsforskningen. Det kan exempelvis vara så att individen accepterar riskerna som samhället försöker varna för, eller att individen kanske inte vet om eller ser att han/hon är ansvarig för att agera/förbereda sig och/eller att ansvaret för skyddet flyttas till någon annan. Det kan exempelvis också vara så att individen inte upplever sig ha resurser att agera/förbereda sig och väljer att prioritera annat (Wachinger m.fl., 2013). Dessutom kan individen uppleva informationströtthet gällande det aktuella risktemat, om temat är väldigt mycket på samhällsagendan (Lakew & Olausson, 2023).

För att ytterligare illustrera och nyansera graden av respondenternas engagemang i hemberedskap har vi även beräknat ett engagemangsindex (se tabell 2). Vi har i vårt index summerat antalet hemberedskapsrelaterade aktiviteter som respektive respondent uppger att han/hon har gjort av de sju aktiviteterna i tabell 1. Resultatet visar att det är mer ovanligt att respondenterna genomför få (0–2) än fler (3–6) hemberedskapsaktiviteter. Medelvärdet är 3,43 aktiviteter och medianen är 4 aktiviteter. Har svensken väl valt att uppmärksamma och aktivera sig i hemberedskapsfrågan, så följer alltså ofta fler hemberedskapsrelaterade aktiviteter. Samtidigt finns det en betydande variation i aktivitetsgraden, vilket standardavvikelsen indikerar, och vilka aktiviteter som genomförs. Allra vanligast är en kombination av hela sex olika aktiviteter (17 procent), vilket innebär att respondenterna måste genomfört aktiviteter som både är mer passiva (nåtts av budskapet via nyheter) och aktiva (exempelvis sökt egen information, diskuterat, alternativt vidtagit konkreta åtgärder) när det gäller hemberedskap. Det relativt höga indexvärdet där många respondenter genomfört flera aktiviteter kan förstås också tolkas som att den statliga hemberedskapsdiskursen varit så pass synlig och intensiv under perioden att den varit svår för medborgare att undgå.

Tabell 2 Hemberedskapsindex, 2023 (procent, medelvärde och median)

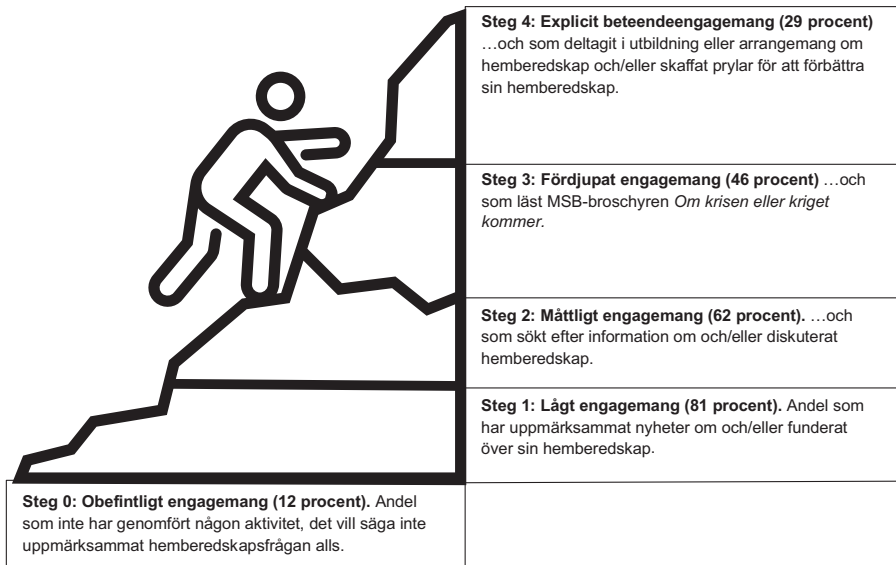
Indexvärde = Antal aktiviteter	Andel
0	12
1	10
2	12
3	14
4	16
5	16
6	17
7	3
<i>Summa</i>	<i>100</i>
Medelvärde	3,43
Standardavvikelse	2,05
Median	4
<i>Totalt antal svar</i>	<i>1 685</i>

Kommentar: Frågan löd *Har du efter att kriget i Ukraina inleddes i februari 2022... följt av alternativen Funderat över din hemberedskap för att klara dig utan samhällets hjälp i en vecka, Uppmärksammat nyheter om hemberedskap, Själv sökt efter information om hemberedskap, Läst MSB-broschyren "Om krisen eller kriget kommer", Diskuterat hemberedskap med människor i din omgivning, Deltagit i någon form av utbildning eller arrangemang om hemberedskap samt Medvetet införskaffat prylar för att förbättra din hemberedskap.* Svartalternativen var *Ja* samt *Nej*. Indexet summerar antalet aktiviteter som respektive respondent uppgett att han/hon har gjort. Cronbach's alpha för indexet är 0,778. Totalt antal svarande var 1 685.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

Om vi i stället illustrerar medborgarnas grad av engagemang i hemberedskap i en stigande "engagemangstrappa", där respektive nivå innebär ett större engagemang än föregående nivå, vad berättar då studiens resultat? För att besvara frågan har vi skapat fem nivåer av engagemang där nivåerna bygger kumulativt på engagemang i föregående nivå för att studera aktivitetsnivå. På de lägre stegen i trappan handlar engagemanget om aktiviteten att individen uppmärksammat frågan via medierna och på de högsta engagemangsstegen om aktiviteter som rör mer explicita hemberedskapsbeteenden som att skaffa beredskapsprylar och/eller deltagit på utbildning eller arrangemang om hemberedskapsfrågor (se figur 1).

Figur 1 Illustration av engagemangstrappa med kumulativ struktur, 2023 (procent)

Kommentar: Frågan löd *Har du efter att kriget i Ukraina inleddes i februari 2022... följt av alternativen Funderat över din hemberedskap för klara dig utan samhällets hjälp i en vecka, Uppmärksammat nyheter om hemberedskap, Självt sökt efter information om hemberedskap, Läst MSB-broschyren "Om krisen eller kriget kommer", Diskuterat hemberedskap med människor i din omgivning, Deltagit i någon form av utbildning eller arrangemang om hemberedskap samt Medvetet införskaffat prylar för att förbättra din hemberedskap.* Svartalternativen var *Ja* samt *Nej*. Stegen i figuren bygger på att aktiviteter har utförts i föregående steg. Procentbasen utgörs av antal svar på aktiviteter som ingår i respektive steg. Totalt ingick 1 685 respondenter i analysen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

Resultaten visar att en dryg tiondel av medborgarna uppvisar vad vi benämner som ett *obefintligt engagemang* (Steg 0) i hemberedskapsfrågan, trots både kampanj- och kristider. Dessa respondenter har överhuvudtaget inte klivit upp på engagemangstrappan då de uppger att de inte genomfört någon hemberedskapsrelaterad aktivitet överhuvudtaget. Möjligheten finns förstås att dessa respondenter trots sin position nedanför trappan, ändå de facto har en god förmåga att möta kriser. Men de har alltså inte uppmärksammat hemberedskapsfrågan på det sätt som myndigheterna formulerat och förmanat.

Den mest aktiva och engagerade grupp-kategorin högst upp på vår kumulativa engagemangstrappa – utifrån vår operationalisering av hemberedskapsengagemang – består av hela 29 procent (Steg 4). Dessa respondenter uppger att de sedan inledningen av kriget i Ukraina tagit varje steg på vår engagemangstrappa vilket innebär att de både har (1) uppmärksammat nyheter om och/eller funderat över sin

hemberedskap, (2) sökt efter information om och/eller diskuterat hemberedskap med andra, (3) läst MSB-broschyren *Om krisen eller kriget kommer* och slutligen (4) deltagit i någon form av utbildning eller arrangemang om hemberedskap och/eller medvetet skaffat prylar för att förbättra sin hemberedskap. Respondenterna i gruppen som vandrat hela vägen till trappans topp på steg fyra (explicit beteendengagemang) skulle möjligen kunna betraktas som en form av lyhörda ”mönstermedborgare”, åtminstone när det gäller att lydigt leva upp till ett önskat engagemang i hemberedskap i statens format. Viktigt att notera är samtidigt att det goda medborgarskapet i dessa beredskapssammanhang inte alltid självklart likställs med att lyda makten blint, utan om att också bilda sig en egen uppfattning (Micheletti, 2023). Ändock, utifrån våra resultat konstaterar vi att det nästan är en tredjedel av respondenterna som gått hela vägen i trappan till att bli explicit beteendemässigt engagerade i hemberedskapsfrågan.

Social bakgrund och hemberedskapsengagemang

Social bakgrund brukar, som framgick i kapitlets inledning, ha en relativt stor betydelse för hur lyhörda och engagerade olika grupper av individer är inför risk- och hotbudskap från samhället, likväl hur benägna grupperna är att förändra sitt beteende i linje med samhällsrekommendationerna. I tabell 3 återvänder vi till vårt tidigare engagemangsindex och redovisar betydelsen av social bakgrund för engagemangsnivån i hemberedskap och var man befinner sig på engagemangstrappan efter att kriget i Ukraina inletts i februari 2022.

Kvinnor visar helt klart större engagemang än män i hemberedskap, vilket är i linje med slutsatser i tidigare studier som visar på könsskillnader i viljan till riskprevention (Enander, 2018). När det gäller ålder visar personer i åldern 30–64 år större engagemang än de under 30 år och de över 64 år. Vi ser därmed ett liknande resultat som Sandstig (2019) påvisat där det var främst personer som befann sig ganska mitt i livet som förberett sig mest för en kris. I vår undersökning ökar således inte hemberedskapsengagemanget linjärt med ålder, utan sambandet mellan ålder och engagemang tenderar att vara mer kurvlinjärt. Den som har en högre utbildning och inkomst är mer engagerad i hemberedskap, än de med lägre utbildning och inkomst. Att äga sin bostad synes också motivera i högre grad till hemberedskapsengagemang, än att inte äga. Detta är normalt faktorer som är nära kopplade till varandra. Att leva i ett samboskap eller att vara gift/ha ett partnerskap, leder också till ett högre engagemang än hos de som är ensamstående. Att uppleva sitt hälsotillstånd som gott eller relativt gott, medför dessutom ett högre engagemang i hemberedskap, än att uppleva ett dåligt hälsotillstånd.

Tabell 3 Social bakgrund och engagemang i hemberedskap, 2023 (eta, medelvärde, andel)

	Index	Steg 0	Steg 1	Steg 2	Steg 3	Steg 4
Kön (eta)	0,155	0,122	0,121	0,115	0,132	0,091
Kvinna	3,72	10	85	67	52	33
Man	3,08	18	76	56	39	24
Ålder (eta)	0,167	0,125	0,145	0,181	0,145	0,121
16–29 år	2,71	25	66	57	34	16
30–49 år	3,72	11	83	73	53	32
50–64 år	3,70	12	85	66	52	34
65–90 år	3,24	13	82	51	40	27
Utbildning (eta)	0,265	0,174	0,187	0,247	0,239	0,167
Låg	2,53	26	69	42	26	15
Medellåg	2,94	18	74	52	36	23
Medelhög	3,65	12	86	66	50	33
Hög	3,99	8	88	75	59	36
Månadsinkomst (eta)	0,208	0,162	0,148	0,148	0,190	0,163
≤ 14 999 kr	2,70	24	71	48	34	17
15 000–24 999 kr	3,39	11	82	56	44	30
25 000–34 999 kr	3,27	17	79	60	43	27
35 000–44 999 kr	3,92	8	86	73	55	34
45 000 kr ≤	3,84	9	87	72	56	36
Stad/Land (eta)	0,027	0,052	0,045	0,037	0,037	0,009
Ren landsbygd	3,34	15	80	59	42	29
Mindre tätort	3,35	13	79	59	46	29
Stad/Större tätort	3,47	12	83	63	46	28
Storstad	3,41	17	78	63	49	29
Bostadsägande (eta)	0,103	0,091	0,114	0,075	0,080	0,078
Äger bostaden	3,56	12	84	64	49	31
Hyr bostaden	3,08	19	73	56	39	23
Civilstånd (eta)	0,134	0,115	0,140	0,078	0,074	0,101
Ensamstående	3,12	20	73	57	41	26
I förhållande	2,95	19	74	61	44	19
Sambo	3,61	12	84	68	51	32
Gift/Partnerskap	3,64	11	85	63	48	32
Änka/Änkling	2,97	14	78	54	39	18
Hälsotillstånd (eta)	0,078	0,095	0,076	0,051	0,060	0,073
Dåligt (0–4)	3,02	22	73	56	39	21
Ganska god (5–8)	3,50	12	82	63	47	30
Mycket god (9–10)	3,49	14	82	63	49	32

Kommentar: Konstruktion av index och steg framgår av tabell 2 och figur 1. Eta är ett korrelationsmått som varierar mellan 0 och 1. Signifikanta samband ($p \leq 0,05$) markeras i fetstil. Indexvärden anges som medelvärde. Tabellen redovisar andelen av totalt svarande inom respektive kategori som befinner på respektive steg. Totalt ingick 1 476–1 713 respondenter i analyserna.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

Vårt resultat avseende betydelsen av bostadsort skiljer sig dock något från tidigare svenska forskningsresultat (se exempelvis Heidenstrom & Kvarnlöf, 2018; Kvarnlöf & Wall, 2020). Där ser vi – till skillnad från i tidigare studier – snarlika engagemangsnivåer i såväl ren landsbygd, mindre tätort, stad/större tätort och storstad. Att engagemanget är lika stort i städer och i storstaden såväl som på landsbygden, kan möjligen utifrån ett kampanjperspektiv förklaras av stora globala satsningar under senare år rörande att påvisa – men också förebygga – skörheter i storstadsmiljöer (WHO, 2021). De globala satsningarna kan förmodas ha format svensk policybildning och även strategierna och budskapen i senare års hemberedskapsaktiviteter/-kampanjer riktade till medborgarna.

Politiska variabler, förtroende/tillit och engagemang i hemberedskap

Partisynpati har inte tidigare fått något större utrymme i forskningen om svensk hemberedskap. Vår studie visar att det finns ett samband mellan partisynpati och engagemang ($\eta = 0,128$, se tabell 4). Det är främst två politiska partisynpatier som sticker ut i sitt hemberedskapsengagemang, dels Sverigedemokraternas engagemang som utmärker sig som lägst (indexvärde 2,98), dels Miljöpartiet som utmärker sig som tydligt högst (indexvärde 4,18). Förklaringen återfinns förmodligen i de två partiernas diametralt olika väljarprofiler/-skara: Sverigedemokraternas väljare är till mycket stor andel män, miljöpartiets väljare är främst kvinnor. En tydlig majoritet av sverigedemokraterna har gymnasieutbildning eller en grundskoleutbildning och en klar majoritet av miljöpartisterna har högskole-/universitetsutbildning (Novus, 2023). Båda dessa demografiska faktorer har som vi tidigare visat påverkan på engagemanget i hemberedskap. Miljöpartisterna är också oftare boende i storstaden, än Sverigedemokraterna som oftare håller till på landsbygden eller i mindre städer (Novus, 2023). En konsumtionsrapport från 2020 visade apropå det att det framför allt var höginkomsttagare just i storstäder som ägnade sig åt hamstring under pandemin (Roos, 2020), något som då betraktades som en form av besvärande avart av den statliga idén om hemberedskap, åtminstone då det skedde i ett akut krisläge. Miljöpartiets politiska engagemang för att öka självförsörjningsförmågan i lokalsamhället med tanke på klimatet, kan också vara en bidragande förklaring till det höga engagemanget i hemberedskap bland deras sympatisörer.

Tabell 4 Politiska variabler, förtroende/tillit och engagemang i hemberedskap, 2023 (eta, medelvärde, andel)

	Index	Steg 0	Steg 1	Steg 2	Steg 3	Steg 4
Partisypati (eta)	0,128	0,117	0,106	0,132	0,124	0,089
Vänsterpartiet	3,27	16	77	63	47	23
Socialdemokraterna	3,42	12	82	60	46	29
Centerpartiet	3,81	7	85	75	56	30
Liberalerna	3,53	12	87	64	49	25
Moderaterna	3,50	14	81	64	47	31
Kristdemokraterna	3,70	8	89	69	46	26
Miljöpartiet	4,18	8	86	77	60	43
Sverigedemokraterna	2,98	21	73	51	34	25
Vänster-höger position (eta)	0,119	0,121	0,127	0,095	0,087	0,058
Klart till vänster	3,37	14	80	61	48	28
Något till vänster	3,74	9	87	68	53	33
Varken vänster/höger	3,10	19	74	55	41	25
Något till höger	3,57	10	84	64	45	29
Klart till höger	3,29	16	78	61	45	28
Politiskt intresserad (eta)	0,203	0,189	0,163	0,143	0,160	0,149
Mycket intresserad	3,83	10	86	68	55	36
Ganska intresserad	3,66	10	85	66	50	33
Inte särskilt intresserad	3,05	18	76	55	39	21
Inte alls intresserad	2,28	35	62	44	25	15
Demokratisk nöjdhet (eta)	0,127	0,132	0,107	0,106	0,109	0,068
Mycket nöjd	3,71	10	86	70	51	32
Ganska nöjd	3,55	12	82	64	49	30
Inte särskilt nöjd	3,24	14	79	57	41	26
Inte alls nöjd	2,02	32	67	47	30	19
Myndighetsförtroende (eta)	0,201	0,208	0,183	0,159	0,170	0,118
Mycket stort	4,08	8	88	76	59	37
Ganska stort	3,64	10	85	66	51	32
Ganska litet	2,96	19	74	54	35	21
Mycket litet	2,38	40	57	41	28	23
Mellanmänsklig tillit (eta)	0,136	0,140	0,115	0,121	0,136	0,087
Låg (0–3)	2,81	26	71	49	33	22
Medel (4–6)	3,29	15	79	59	41	25
Hög (7–10)	3,64	11	84	66	52	32
Föreningsaktiv (eta)	0,144	0,131	0,141	0,120	0,110	0,074
Nej	3,13	18	75	56	41	26
Ja	3,67	9	85	66	50	31
Ja med uppdrag	3,85	9	89	71	54	35

Kommentar: Konstruktion av index och steg framgår av tabell 2 och figur 1. Eta är ett korrelationsmått som varierar mellan 0 och 1. Signifikanta samband ($p \leq 0,05$) markeras i fetstil. Indexvärden anges som medelvärde. Tabellen redovisar andelen av totalt svarande inom respektive kategori som befinner på respektive steg. Totalt ingick 1 369–1 694 respondenter i analyserna.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

Ett högre engagemang i hemberedskapsfrågan i Sverige efter inledningen av Rysslands anfallskrig har också samband med politiskt intresse, graden av demokratisk nöjdhet, graden av myndighetsförtroende samt graden av mellanmänsklig tillit. Ju högre nivåer av dessa som medborgarna anger, desto högre grad av engagemang i hemberedskap. Resultaten visar således att högt samhälls- och socialt engagemang hos individen relaterar till ett jämförelsevis högre engagemang i den individuella hemberedskapen. Detta förtydligas ytterligare av att hemberedskapsengagemanget är större hos individer som är föreningsaktiva eller har uppdrag i föreningar, än de som inte är föreningsaktiva (se tabell 4). Att medborgare som upplever misstro till myndigheter och medmänniskor skulle ha en större tendens (se exempelvis Mills, 2019) att engagera sig i hemberedskap och ”prepping” som en väg för att skydda sig själv, är således inte något som våra resultat ger statistiskt stöd för.

Bland engagerade och mindre engagerade medborgare

Medborgarens roll och engagemang i samhällets krisberedskap är tydligt på tapeten i Sverige. I flera färskva svenska regeringspropositioner och rapporter betonas att det offentliga och privatpersoner har ett gemensamt ansvar för landets säkerhet (för en sammanställning, se SOU 2022:57). Policyn förmanar att det offentliga bör organisera och tydliggöra säkerhets- och beredskapsarbetet, medan individer förväntas informera sig om risker och vidta lämpliga skyddsåtgärder. I policyn läggs också tonvikt på att *de medborgare som kan* klara sig själva under en vecka bör göra det för att ge företräde till de *som mest behöver hjälp från det offentliga*.

Lyssnar då svensken på statens uppmaningar om att de ska ta eget ansvar och engagera sig i hemberedskapsfrågan? Efter inledningen av Rysslands anfallskrig i Ukraina så har enligt vår studie många svenskar nåtts av och lyssnat till budskapen om behovet av individuell hemberedskap. Många har diskuterat frågan och sökt egen information. Uppenbart har den statligt initierade hemberedskapsdiskursen och de oroliga tiderna med bland annat nytt krig i Europa lett till att många blivit lyhörda och börjat engagera sig i hemberedskapen på individuell nivå. Viktigt att notera är samtidigt att en majoritet av svenskarna ändå inte lytt myndigheterna blint, när det kommer till det av staten allra mest önskade slutmålet: att de som medborgare ska se om sin hemberedskap.

Det finns dock även medborgargrupper som är mer lyhörda för de statliga samhällsbudskapen om hemberedskap än andra. Att åldersmässigt vara mitt i livet eller lite äldre, vara högutbildad, ha högre inkomst, vara sambo eller gift, äga sitt boende, uppleva sin hälsa som god, att vara intresserad av politik och nöjd med demokratin, att ha förtroende och tillit till myndigheter och sina medmänniskor, samt att vara föreningsaktiv, är alla variabler som statistiskt kopplar till ett högre engagemang i hemberedskap, efter krigets inledning. Det är således de som ofta bedöms ha bättre förutsättningar att klara sig en tid på egen hand som också varit mest mottagliga och lyhörda för samhällskampanjernas preventiva budskap, i de

oroliga tiderna. Figur 2 sammanfattar dessa resultat på ett översiktligt sätt genom att identifiera de grupper som tenderar att ha lägre respektive högre nivåer av hemberedskap. Vad som inte framkommer av figuren är emellertid att variabelernas styrka varierar, vilket innebär att skillnaderna mellan grupperna är olika.

Figur 2 Sammanfattande illustration av faktorer som leder till jämförelsevis högre respektive lägre index/nivå på trappan för hemberedskapsengagemang, 2023

Kommentar: Sammanfattande illustration av slutsatser rörande högre eller lägre nivåer av index och steg som redovisas i tabell 3 och tabell 4. Samband som presenteras på detta översiktliga vis skiljer sig åt i styrka.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

Att vara yngre eller allra äldst, leva ensam, inte äga sitt boende, uppleva sin hälsa som sämre, sakna politiskt intresse och att misstro demokratin, myndigheter och medmänniskor är variabler som tvärtemot kopplar till ett förhållandevis lägre engagemang i den statliga kampanjformen av hemberedskap, enligt vår studie. Det är således individer med en skörare och mer sårbar tillvaro i grunden som är jämförelsevis mindre engagerade i hemberedskapsfrågan, även om de också uppvisar ett visst intresse och engagemang. För dem som kämpat med privatekonomin, sin hälsa och som dessutom har lägre tilltro till samhället och omgivningen så har ändå behovet av att förbereda sig inför kriser kanske inte framstått som riktigt lika brådskande, angeläget och/eller genomförbart. Att breda och massinriktade samhällsinformationskampanjer ofta har ett starkare genomslag i grupper som är mer privilegierade är dock inte ovanligt, utan snarare regel än undantag. I synnerhet i sammanhang där det handlar om risk, kris och beredskapsfrågor (se exempelvis Adams m.fl., 2017; Beatty m.fl., 2019).

Det finns också en relativt tydlig skillnad i engagemanget i hemberedskapsfrågan mellan kvinnor och män värd att avslutningsvis diskutera, där kvinnorna är de jämförelsevis mer engagerade. Hur ska vi förstå denna skillnad? Handlar engagemanget om att hemmet historiskt har betraktats som kvinnornas domäner (Kvarnlöf & Montelius, 2020) vilket fortfarande gör hemberedskapen till kvinnornas egenupplevda ansvar? Eller är anledningen att kvinnor idag uppvisar större oro kring samhällsutvecklingen (Solevid, 2024) än män och därmed är mer lyhörda för myndigheternas samhällsinformation rörande hemberedskapsämnet? Här är resultaten öppna för flera tolkningar. Vi nöjer oss med att konstatera att kvinnor vanligen visar större vilja till riskprevention i många sammanhang (Enander, 2018) vilket uppenbarligen också relativt tydligt gäller engagemanget i hemberedskap i de rådande kampanj- och kristiderna.

Not

- ¹ Kapitlet är en rapport från projektet ”Nya förutsättningar för hemberedskapskampanjer?” som finansieras av Myndigheten för Samhällsskydd och beredskap (MSB).

Referenser

- Abunyewah, M., Gajendran, T., Maund, K., & Okyere, S.A. (2020). Strengthening the information deficit model for disaster preparedness: Mediating and moderating effects of community participation. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 46, 101492.
- Adams, R.M., Karlin, B., Eisenman, D.P., Blakley, J., & Glik D. (2017). Who Participates in the Great Shake Out? Why Audience Segmentation Is the Future of Disaster Preparedness Campaigns. *International journal of environmental research and public health*, 14(11), 1407.
- Adame, B.J. (2018). The persuasive efficacy of real versus salient hazard scenarios in motivating citizen-level hazard preparedness. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 31, 292–301.
- Beatty, T., Shimshack J.P., & Volpe, R.J. (2019). Disaster Preparedness and Disaster Response: Evidence from Sales of Emergency Supplies Before and After Hurricanes. *Journal of the Association of Environmental and Resource Economists*, 6(4), 633–668.
- Enander, A. (2018). *Människors förhållningssätt till risker, olyckor och kriser*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB).
- Ds 2023:34. *Kraftsamling: inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret*. Regeringskansliet, Försvarsdepartementet.

- Frisby, B.N., Sellnow, D.D., Lane, D.R., Veil, S.R., & Sellnow, T. (2013). Instruction in crisis situations: Targeting learning preferences and self-efficacy. *Risk Management*, 15, 250–271.
- Guldåker, N. (2009). *Krishantering, hushåll och stormen Gudrun – att analysera hushålls krishanteringsförmåga och sårbarheter*. [Avhandling, Lunds Universitet].
- Heidenström, N., & Kvarnlöf, L. (2018). Coping with blackouts: A practice theory approach to household preparedness. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 26(2), 272–282.
- Höppner, C., Whittle, R., Bründl, M., & Buchecker, M. (2012). Linking social capacities and risk communication in Europe: a gap between theory and practice? *Natural Hazards*, 64, 1753–1778.
- Johansson, B., & Sandstig, G. (2023). Instruction as Self-Protection. I T.L. Sellnow & D.D. Sellnow (Red.), *Communicating Risk and Safety* (s. 321–338). Walter de Gruyter.
- Kvarnlöf, L. (2020). *Hur kan vi förstå hemberedskap? En orientering i hemberedskap som politiskt och empiriskt fenomen*. RCR Working Paper Series 2020:1.
- Kvarnlöf, L., & Montelius, E. (2020). Den kvinnliga hemberedskapen. Genus och ansvar i krisberedskapskampanjer. I J. Hobbins, E. Danielsson & A. Sjöstedt Landén (Red.), *Genus, risk och kris*. Studentlitteratur.
- Kvarnlöf, L., & Wall, E. (2020). Stories of the storm: the interconnection between risk management strategies and everyday experiences of rurality. *Journal of Risk Research*, 24(8), 1016–1029.
- Lakew, Y., & Olausson, U. (2023). When We Don't Want to Know More: Information Sufficiency and The Case of Swedish Flood Risks. *Journal of International Crisis and Risk Communication Research*, 6(1), 3.
- Meyer, M.A. (2018). Social Capital in Disaster Research. I H. Rodríguez, W. Donner & J. E. Trainor (Red.), *Handbook of Disaster Research* (s. 263–286). Springer International Publishing.
- Micheletti, M. (2023). Den gode medborgaren lyder inte makten blint. Publicerad 2023-12-31. <https://nyheterstvt.se/29069/de-goda-medborgarna-lyder-inte-makten-blint/>
- Mills M.F. (2019). Preparing for the unknown... unknowns: 'doomsday' prepping and disaster risk anxiety in the United States. *Journal of Risk Research*, 22(10), 1267–1279.
- Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) (2019). *Effektmätning av broschyren Om krisen eller kriget kommer, april 2019*.
- Mulilis, J.P. (1999). Gender and Earthquake Preparedness: A Research Study of Gender Issues in Disaster Management: Differences in Earthquake Preparedness Due to Traditional Stereotyping or Cognitive Appraisal of Threat? *The Australian Journal of Emergency Management*, 14(1), 41–49.
- Novus (2023). Väljarprofiler 2023. <https://novus.se/valjarforstaelse-arkiv/kategori/valjarprofiler/2023-valjarprofiler/>

- Paton, D. (2007). Preparing for natural hazards: the role of community trust. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 16(3), 370–379.
- Roos, M.J. (2020). *Konsumtionsrapporten 2020*. Centrum för konsumtionsforskning, Göteborgs universitet.
- Ryan, B., Johnston, K.A., Taylor, M., & McAndrew, R. (2020). Community engagement for disaster preparedness: A systematic literature review. *International journal of disaster risk reduction*, 49, 101–115.
- Sandstig, G. (2019). Riskkommunikation och krisberedskap i väst - av nöd och lust. I A. Carlander, P. Öhberg & E. Mellander (Red.) *Ingen kommer undan kulturen* (s. 71–86). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Solevid, M. (2024). Vad oroar svenskarna? Presentation vid det nationella SOM-seminariet 21 februari 2024. SOM-institutet vid Göteborgs universitet. <file:///C:/Users/xaulrk/Downloads/Vad%20oroar%20svenskarna%20-%20Maria%20Solevid.pdf>
- SOU (2022:57). *Ett stärkt skydd för civilbefolkningen vid höjd beredskap*. Regeringskansliet.
- Wachinger, G., Renn, O., Begg, C., & Kuhlicke, C. (2013). The risk perception paradox—implications for governance and communication of natural hazards. *Risk Analysis*, 33(6), 1049–1065.
- Wedebbrand, C., & Andersson, H. (2023). *Den svenska allmänhetens hemberedskap och försvarsvilja – Översiktliga resultat från en enkätundersökning genomförd år 2022*. FOI: Totalförsvarets forskningsinstitut.
- WHO (2021). Framework for strengthening health emergency preparedness in cities and urban settings.